

Толаметова З.А.,

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон
Миллий университети «Иқтисодиёт
назарияси» кафедраси доценти, иқтисод
фанлари номзоди

ХАЛҚАРО МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИ ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

ТОЛАМЕТОВА З.А. ХАЛҚАРО МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИ ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Мақолада дунё миқёсида глобаллашув жараёнида меҳнат миграцияси жараёнининг мазмун-моҳияти, меҳнат миграциясининг аҳолининг меҳнатда бандлигидаги ўрни, жумладан меҳнат миграциясининг ижобий ва салбий томонлари ёритиб берилди.

Таянч иборалар: меҳнат ресурслари, меҳнат миграцияси, эмигрантлар, иммигрантлар, халқаро меҳнат миграцияси.

ТОЛАМЕТОВА З.А. МЕЖДУНАРОДНАЯ ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ И ЕЁ ОСОБЕННОСТИ

В статье рассматривается сущность процесса миграции в мировом масштабе в условиях глобализации, а также роль миграции в обеспечении занятости населения, в том числе позитивные и негативные стороны трудовой миграции.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, трудовая миграция, эмигранты, иммигранты, международная трудовая миграция.

TOLAMETOVA Z.A. INTERNATIONAL LABOR MIGRATION AND ITS FEATURES

The article deals with the essence of migration worldwide in a globalized world and the role of migration in the provision of employment, including the positive and negative aspects of labor migration.

Keywords: labor, labor migration, emigrants, immigrants, international labor migration.

Жаҳон иқтисодиётининг XXI асрдаги интеграциялашуви ва глобаллашуви жараёнида халқаро меҳнат миграцияси ҳам алоҳида ўринга эга. Халқаро товар, хизмат ҳамда сармоя бозори билан бир қаторда ҳозирги даврда бозор муносабатининг ривожланишида халқаро меҳнат бозори муҳим аҳамият касб этади.

Меҳнат ресурслари бандлигини оширишнинг асосий йўналишларидан бири меҳнат миграцияси ҳисобланиб, унинг асосини ишчи, хизматчи, турли соҳа мутахассислари, илмий-техник ходимлар, маданият ва санъат соҳасидаги кадрларнинг кўчиб юриши ташкил этади. Шу ўринда миграция категориясининг ўзига тўхталиб ўтамиз.

Миграция сўзи латинча «migrans» сўзидан олинган бўлиб, у одамнинг доимий ёки вақтинчалик яшаш учун бир ҳудуддан иккинчи бир ҳудудга кўчишини билдиради. Миграция жараёнининг келиб чиқиши қадимги вақтга, яъни дастлабки меҳнат тақсимооти вужудга келиши ва чорвачиликнинг дехқончиликдан ажралиб чиқиши даврига бориб тақалади.

Халқаро меҳнат миграцияси ишчи кучининг жаҳон мамлакатлари орасида кўчиб юриши бўлиб, у ташкилий ёки стихияли кўчиш жараёнида кечади ҳамда бир қатор омиллар билан белгиланади. Бу омил шартли равишда иқтисодий, демографик, сиёсий омилларга бўлиниб, улар ўзаро боғланган. Булар орасида иқтисодий омил энг асосийси ҳисобланади. Меҳнат захирасининг халқаро миграция натижасида ўзига хос бўлган товар, яъни ишчи кучига айланиши кузатилади. Унинг бошқа товардан асосий фарқи шундаки, ишчи кучи ўзи бошқа товарнинг ишлаб чиқариш омилидир. Меҳнат захираси ортиқча бўлган мамлакат ишчи кучини экспорт қилиши натижасида, биринчи навбатда, ишсизлик соинини камайтиришга эришади ҳамда хорижий валюта келишини таъминлайди. Бироқ, иккинчи томондан, юқори малака-

ли мутахассиснинг ташқарига чиқиб кетиши ушбу мамлакатнинг технологик имкониятини, унинг умумий илмий ва маданий даражасининг камайишига олиб келади.

Умуман, миграция жараёнини амалга оширишда иқтисодий омиллардан ташқари бошқа таъсирлар ҳам мавжудки, улар қаторига экологик, психологик, ҳуқуқий омилларни киритиш мумкин.

Янги тарихда биринчи бор ишчи кучининг оммавий тарзда кўчиши XVII асрда Африкадан Америкага қулларнинг олиб келинишида кўринди. АҚШда қулдорликнинг бекор қилиниши натижасида иккинчи бир катта оқимнинг Европадан АҚШга эмиграция қилиниши бошланди.

Иқтисодий миграция бир қанча турларга бўлинади:

1. Таълим олиш мақсадидаги миграция. Миқдоран чекланган фуқароларни бир неча ой ёки йилга ривожланган мамлакатларнинг давлат ва хусусий корхоналарига янги замонавий малакаларга эга бўлиш, замонавий технологияларни ўрганиб қайтиш мақсадидаги ҳаракатланувчи кўчишидир. Бу кўринишдаги миграция натижасида олинган иш тажрибаси мамлакатга қайтиб келингандан кейин ўзининг юқори самарасини беради.

2. Юқори техник касб-корлик, бошқарув маҳоратига эга бўлган, шунингдек, ишбилармон кишилар хорижий давлатларда ҳеч қандай тўсиқларсиз жойлашиб оладилар.

Халқаро ишчи кучи миграциясини муддати бўйича қуйидагиларга бўлиш мумкин:

- бутунлай (қайтиб келмаслик) миграция – аҳолининг бошқа мамлакатга доимий яшаш учун бориши;

- вақтинчалик (қайтиб келинадиган) миграция – аҳолининг бошқа мамлакатга маълум муддатга бориши;

- мавсумий миграция – аҳолининг бошқа мамлакатга маълум бир вақт мобайнида ва маълум бир муддатга бориши (масалан қишлоқ хўжалиги ишлари учун);

- маятникли миграция (кўп такрорланадиган) – ишчилар бир мамлакатда яшайдилар, лекин доимо ёки вақтинча бошқа мамлакатда ишлайдилар. Бу жаҳон ҳамжамиятининг чегарадош мамлакатларига хосдир (Польша, Германия).

Меҳнат миграцияси ўзининг иш жойини ўзгартиришига қаратилган ҳаракатдир. Меҳнат миграцияси 2 турга бўлинади.

1. Ички меҳнат миграцияси – бир мамлакат миқёсида ишчи кучининг ҳаракатланиши.

2. Ташқи меҳнат миграцияси – бир мамлакат ҳудудидан иккинчи бир мамлакатга ишчи кучининг кўчиши.

Ички меҳнат миграцияси миллий қонунлар, меҳнат кодекси орқали бошқарилади, тартибга солинади. Ташқи меҳнат миграцияси миллий қонунчилик меъёрлари, БМТ стандартлари ва Халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ) кўрсатма ва тавсияномаларига мувофиқ келувчи давлатлараро келишувлар асосида бошқарилади.

Ташқи меҳнат миграцияси халқаро иқтисодий алоқаларда муҳим ўрин тутиб, аввало ишчи кучини экспорт қилувчи мамлакатларда ишсизлик сонини қисқартириб, уларга ишчи кучини қабул қилган мамлакатлар томонидан хорижий валюта келиб тушишини таъминлайди.

Жаҳон иқтисодий алоқаларида меҳнат миграцияси муҳим аҳамият касб этиб, халқаро меҳнат бозорларининг асосий марказлари маълумдир. Халқаро меҳнат бозорининг биринчи маркази АҚШдир. Бу

меҳнат бозорининг ўзига хос хусусияти шундаки, аввало илмий-техникавий ходимлар ёлланади, юқори малакали мутахассислар ишга қабул қилиниб, Европа ва дунёнинг бошқа мамлакатларидан турли соҳалар бўйича юқори профессионал малакага эга бўлган мутахассислар ёлланади.

Халқаро меҳнат бозорининг иккинчи маркази Ғарбий Европа мамлакатлари ҳисобланади. Ғарбий Европа мамлакатлари Европа Иттифоқига кирувчи ривожланган мамлакатлар, Шимолий Африканинг араб давлатларидан ва Яқин Шарқ, Шимолий Европа ва МДХ мамлакатларидан ишчи кучини жалб қилади (1-расм).

Халқаро меҳнат бозорининг асосий марказларидан яна бири Яқин Шарқдаги нефть қазиб чиқарувчи ва уни қайта ишловчи араб мамлакатлари ҳисобланади. Яқин Шарқдаги нефть қазиб чиқарувчи ва уни қайта ишловчи араб мамлакатлари арзон иш ҳақи эвазига ишчиларни жалб қилиб, уларни асосан Ҳиндистон, Покистон, Бангладеш, Филиппин, Миср, Корея мамлакатлари фуқаролари ташкил қилади.

Янги индустријашан мамлакатлар.

Бир қатор Жануби-шарқий Осиё мамлакатларининг ривожланиши натижасида, вақтинчалик ишга ёлланувчи иммигрантларнинг сони сезиларли ошди. Сингапур, Корея Республикаси, Тайвань ва Малайзия малакасиз ишчиларни жалб қилиб, ҳозирда ушбу давлатлар хорижий ишчилар оқимининг кўплиги сабабли, уни чеклаб, назорат қилишни кучайтирмоқда.

Ҳозирда жаҳон хўжалигида ишчи кучининг сифатига талаб ошиб бормоқда. Ишчи кучини импорт қилган мамлакатнинг тадбиркорлари, фермерлари катта фойда кўрадилар.

Ҳозирги замон миграцияси ўтган асрлардаги миграциядан қуйидаги хусусиятлари билан фарқ қилишини кўрсатиш мумкин:

1-расм. Халқаро меҳнат миграцияси ўчоқлари¹.

– халқаро ишчи кучи миграциясининг жами миграция оқимидаги кўламида устун келиши. Миграция бутун дунёни қамраб ола бошлади. XX асрнинг охирги ўн йиллигида дунёда 45 млн меҳнат мигрантлари мавжуд бўлган бўлса, Жаҳон банки маълумотларига кўра XXI аср бошида дунё миқёсида 200 млн мигрант мавжуд бўлиб, шундан 90 млн², 2013 йилда эса 105 миллиондан ортиғи меҳнат мигрантларини ташкил этди³;

– халқаро меҳнат миграциясининг ривожланишида демографик омилларнинг ўрни ошиб бориши;

– халқаро меҳнат миграциясининг географик кенгаши (халқаро меҳнат миграциясида қатнашаётган мамлакатлар сони кўпаймоқда). Агар 50-70 йилларда мигра-

ция асосан ривожланаётган мамлакатлардан индустриал ривожланган мамлакатларга бўлган бўлса, ўтган асрнинг 80-йиллардан бошлаб эса миграция жараёни, аксинча, хорижий ишчилар ривожланган давлатлардан кам ривожланган мамлакатлар томон оқиб кела бошлади;

– меҳнат миграциясининг иқтисодий аҳамияти ўсмоқда;

– миграция оқимлари таркибининг кенгайиши (олимлар, мутахассислар, ишчилар ва бошқалар эмиграция қилинмоқда). Шунингдек, меҳнат ресурсларининг миграциясига халқаро меҳнат тақсимооти тамоёйлларига асосланган ишлаб чиқаришнинг замонавий технологияси ҳам сабаб бўлмоқда. Бу, асосан, жаҳон хўжалиги миқёсида ишлаб чиқаришни ташкил қилувчи трансмиллий компаниялар фаолияти билан боғлиқ;

– миграция шаклининг кенгайиши;

– норасмий миграция кўламини кенгайиши. Тараққиётнинг ҳозирги босқичида ишчи кучининг норасмий миграцияси

¹ Толаметова З.А. Иқтисодиётни модернизациялаш жараёнида меҳнат бозорини ривожлантириш йўналишлари. – Т.: «Иқтисодиёт», 2014. –155-б.

² Доклад о мировом развитии 2013. Занятость. Всемирный банк. –С. 19.

³ http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_240032.pdf. Б.29.

кўпайиб бормоқдаки, бу жаҳон муаммосига айланди. Бундай ишчилар ижтимоий, ҳуқуқий жиҳатдан ҳимояланмаган бўлиб, аксарият ҳолларда юқори малакали мутахассисларнинг оддий ишчи сифатида ишлашлари ва маҳаллий ишчиларга нисбатан бир неча баробар паст ҳақ олишларига тўғри келади. Бундай ноқонуний фаолият ошкор бўлган тақдирда иш берувчи ва ишчига катта жарима солинади. Дунё миқёсида ишчи кучининг норасмий миграцияси кўпайиб бормоқдаки, бу ҳолат жаҳон муаммосига айланди. 2013 йилда дунё миқёсида мигрантлар 230 млн кишидан иборат бўлган¹.

Баъзи мамлакатларда аҳолининг қариши, жумладан Европанинг аксарият давлатларида мигрантларга зарурат туғдиради. 2012 йилда пул ўтказмаларининг ЯИМдаги улуши Тожикистон, Қирғизистонда 31 фоиз, Лесото, Непалда 25 фоиз, Молдовада 24 фоиздан иборат бўлган².

2013 йилда жаҳон миқёсида пул ўтказмалари 414 млрд доллардан иборат бўлган. Баъзи мамлакатларда мазкур пул ўтказмалари ЯИМнинг аксарият қисмини ташкил этган ҳолда улар иқтисодиётининг бошқа мамлакатлар иқтисодиётига қарамлигини оширади. Масалан, 2013 йилда мазкур пул ўтказмалари Тожикистонда ЯИМнинг 48 фоизини, Қирғизистонда 31 фоизини, Молдовада 24,5 фоизини ташкил этган³.

2013 йилда пул ўтказмалари Ҳиндистонда 71 млрд доллар, Хитойда 60 млрд доллар, Филиппинда 26 млрд доллар, Мексикада 22 млрд доллардан иборат бўлган⁴.

Дунё аҳолисини миграцияга мажбур этувчи асосий сабаблар қуйидагилардан иборат:

1. Халқаро миқёсда ишсизликнинг юқорилигини келтириб чиқарувчи сабаблар фақат малака, касб-кордагина эмас, бунинг асосий сабабларидан бири ривожланаётган мамлакатларнинг аксариятида ишчилар иш ҳақининг пастлигидадир.

2. Ривожланаётган мамлакатларнинг кўпчилигида меҳнат шароитлари талабларга жавоб бермаслиги ва ўта оғирлиги.

3. Ривожланаётган мамлакатларда иш вақтининг ҳаддан ташқари узунлиги.

4. Иш жойларида мавқени ошириш имкониятларининг йўқлиги.

Шунинг учун ҳам Гаити, Ямайка, Тобаго аҳолисининг 70 фоизи, Сальвадор аҳолисининг 1/5 қисми хорижда яшайди⁵. Дунё миқёсида меҳнат бозоридаги мутаносибликни таъминлаш учун 2020 йилгача 600 млн дан ортиқ иш жойи яратилиши керак⁶.

Жаҳон миқёсида чет элга ишлаш учун юборилганларнинг асосий қисми 30 ёшгача бўлган ёшлар бўлиб, улар орасида турли даражадаги маълумотга эга бўлган эркаклар кўпчиликни ташкил этади. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, юқори маълумот ва касбий тайёргарлик талаб қилмайдиганлар қурилиш ишларига жўнатилмоқда. Меҳнат мигрантлари орасида нисбатан юқори даражадаги иш ҳақидан ҳам воз кечиб, шартнома муддати тугамасдан қайтиб келаётганлар ҳам мавжудки, бу ҳолат меҳнат шароитининг оғирлиги билан изоҳланади.

Меҳнат миграциясида юқори малакали мутахассислар улушининг кенгайиши

¹ Migration and Remittance Flows: Recent Trends and Outlook, 2013-2016. Migration and Development Brief. The World Bank. October 2, 2013. P.9. <http://www.bancomex.com/app/webroot/uploaded/MigrationandDevelopmentBrief21.pdf>

² Ўша ерда, 5-6.

³ Ўша ерда, 5-6.

⁴ Ўша ерда, 4-6.

⁵ Доклад о мировом развитии 2013. Занятость. Всемирный банк. С.19.

⁶ http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_240032.pdf. Б.5.

кузатилмоқда. Бунинг бир қанча жиҳатлари мавжуд.

Биринчидан, мутахассислар фақат «капитал» учун эмас, балки «бир вақтнинг ўзида капитал билан бирга ёки унинг кетидан бормоқдалар». Бу, авваламбор, трансмиллий корпорацияларнинг фаолияти билан боғлиқдир.

Иккинчидан, ҳозирги вақтда мутахассислар миграцияси даражасига халқаро корпорацияларнинг «ақлли бошларни овлаш» фаолияти ҳам таъсир этмоқда.

Учинчидан, олий таълимнинг интеграциялашув тизими алоҳида ўринга эгадир.

Тўртинчидан, дунё миқёсида халқаро миграциянинг ҳозирги замон босқичидаги ўзига хос хусусияти шундаки, ҳозирда бу жараёнга давлат фаол ва самарали тарзда аралашмоқда. У халқаро меҳнат бозоридаги келишувларни тартибга солиб, мигрантларнинг бошқа мамлакатга чиқиши учун рухсат бериши ва қайтиб келиши муддатини назорат қилмоқда.

Бешинчидан, халқаро меҳнат миграциясининг глобаллашув хусусияти жаҳон ҳамжамиятининг барча мамлакатларини қамраб олмоқда.

Халқаро меҳнат миграцияси ишчиларни «экспорт қилаётганлар» учун ҳам, «импорт қилаётганлар» учун ҳам нисбатан бирдек сезиларли даражада таъсир кўрсатади. Кўпчилик индустриал мамлакатларда улар тараққиётининг оғир даврларида фаол ишчи кучи эмиграцияси амалга оширилган. Бироқ муаммолар ҳал қилина бориши билан бу жараёнлар барқарорлаша бошлади.

Хорижий ишчи кучидан фойдаланиш ҳозирги вақтда баъзи мамлакатларда ишлаб чиқариш жараёнининг асосий шартидир. Хорижий ишчилардан фаол фойдаланадиган мамлакатларда иқтисодийнинг

баъзи тармоқлари ишчи кучи импортига боғлиқ. Масалан, Францияда иммигрантлар қурилишда бандларнинг ярмини, Бельгияда кончиларнинг чорак қисмини ташкил этади. Агар мамлакатга паст малакали ишчилар келса, меҳнат ресурсларидан экстенсив фойдаланиш натижасида ишлаб чиқарилган товарларни истеъмол қилувчилар ва иш берувчилар ютади.

Юқори малакали ишчи кучини импорт қилиш мутахассисларни тайёрлашга кетадиган маблағларни тежашга ёрдам беради. Индустриал давлатларда туғилишнинг паст даражадалиги шароитида ва бандлик миқдори қисқарганда иммигрантлар ёрдамида пенсия ва ижтимоий дастурларни етарли даражада сақлаб туришга ҳаракат қилинади.

Баъзи давлатлар учун халқаро меҳнат миграцияси жараёнларида фаол иштирок этиш қуйидаги афзалликларга эга бўлишни таъминлайди:

- меҳнат бозорида маълум даражада талаб ва таклиф мувозанатига эришилади;
- мигрантлар хорижий корхоналарда мавжуд меҳнатни ташкил этиш, уни бошқариш, унумли меҳнат қилиш ва тегишли замонвий билимларни ўрганиб, тажриба алмашиб қайтадилар;

- ишчи кучини экспорт қилиш валюта тушумлари манбаларидан бири бўлади. Масалан, Яман, Миср, Покистон, Буркина-Фасо, Бангладеш, Марокаш, Судан, Туркия ва бошқа мамлакатларда ишчи кучи экспортидан келадиган даромадлар экспорт тушумларининг асосий қисмига айланган. Кўпгина ривожланаётган мамлакатлар умумий экспортининг 25-50%игача бўлган миқдорни хорижда ишлаётганларнинг пул жўнатмалари (Яман, Миср, Бангладеш, Судан, Марокаш, Туркия, Покистон) ташкил қилган.

2-расм. Меҳнат миграциясининг ижобий томонлари¹.

Хорижда ишлаб келган фуқароларда маълум даражадаги ишбилармонлик, тадбиркорликнинг халқаро иш тажрибаси мавжуд бўлади. Ижтимоий тараққиётга кучли таъсир қилувчи ҳар қандай фаолият каби замонавий ташқи миграцияда ҳам айирбошлашнинг ўзига хос тартиб-қоидалари давлат, давлатлараро миқёсда, уларни назорат қилиш механизми ёрдамида бошқариб борилади.

Ҳар бир давлат меҳнат миграциясига тааллуқли сиёсатни ишлаб чиқишда бу жараёнга турлича ёндашади ва ўз мамлакатига мос келувчи мезонларни ҳисобга олади. Жумладан, ишчи кучининг мамлакатлараро кўчиб юриши ва кучайиб боришининг ижобий томонлари билан бирга салбий томонлари ҳам мавжуд. Шунинг учун кўп давлатлар бу жараёнга бевосита таъсир этишнинг анъанавий усуллари ҳисобланган квоталаш, лицензиялаш ва турли хил маъмурий расмийликлар

ўрнатиш усулларида кенг фойдаланадилар. Халқаро меҳнат бозорини тартибга солиш импорт ва экспорт қилувчи давлатларнинг миллий қонунчилиги ҳамда ҳукуматлараро ва идоралараро келишувлар асосида амалга оширилади. Хорижий ишчи кучининг кириб келишини чекловчи ҳамда уларни ўз ватанларига қайтиб кетишини (ремиграция) рағбатлантирувчи бюджетдан молиялаштирилган дастурлар ёрдамида тартибга солинади. Бунда иммигрантлар сонини камайтириш мақсадида тегишли талаблар қўйиш, яъни уларнинг касбий малакаси, маълумоти, ёши, соғлиғи, сони ва географик томондан квоталаниши, бевосита ва билвосита кириб келишини тақиқлаш ҳамда бошқа чеклашлар асосида амалга оширилади. Ремиграция эса қайтиб кетаётган иммигрантларга маълум пул тўловларини тўлаш, иммигрантларни профессионал (касбий) тайёрлаш орқали амалга оширилади.

Ишчи кучини экспорт қилувчи мамлакатлар учун меҳнат миграциясининг бир

¹ Толаметова З.А. Иқтисодиётни модернизациялаш жараёнида меҳнат бозорини ривожлантириш йўналишлари. – Т.: «Иқтисодиёт», 2014. -160-б.

қанча ижобий томонлари билан бирга салбий томонлари ҳам мавжуд:

1. Ишчи кучини экспорт қилувчиларда ишчи кучини экспорт қилиш натижасида валюта даромадларида қўшимча манба пайдо бўлади. Туркия, Миср, Покистон каби давлатларда ишчи кучи миграциясидан муайян даромадлар тушмоқдаки, бу мамлакатлар олдида турган баъзи муаммоларни ҳал қилиш имконини беради. Айни вақтда бундай усулдагина хорижий валютани топиб иқтисодий ривожланишни такомиллаштириш зарарли бўлиб қолиши мумкин, шунингдек, иқтисодиётда таркибий ўзгаришларнинг ҳал қилинмай қолиши иқтисодий ривожланишга салбий таъсир кўрсатмоқда.

Меҳнат мигрантларининг миқдорида, қолаверса, улар томонидан ўз давлатларига юбораётган пул ўтказмалари («мигродоллар»лар) ҳамда бу «мигродоллар»ларнинг мамлакатлар иқтисодиётига, шунингдек, мигрантларининг иқтисодий аҳволига қандай таъсир этаётганлигидир. Ҳозирги халқаро иқтисодий алоқаларда ишчи кучини экспорт қилувчи айрим мамлакатлар учун бу соҳа валюта тушумининг асосий манбаларидан бири бўлиб қолмоқда.

Дунё миқёсида баъзи мамлакатларда оиласи ва яқинларига пул жўнатаётган меҳнат мигрантлари баъзи ҳолатларда ўз маблағларини қариндошлари, дўстлари орқали жўнатадилар. Бу эса расмий статистикада ҳисобга олинмайди ва бу ҳолат пул чиқиб кетаётган ва кириб келаётган давлатлар иқтисодиётида норасмий жараёнларнинг ривожланишига олиб келади.

БМТ маълумотларига кўра, меҳнат мигрантларининг пул жўнатмаларининг 40%дан ортиғи норасмий йўллар билан амалга оширилади. Бунинг асосий сабаб-

ларидан бири бу меҳнат мигрантларининг кўпчилик қисми (уларнинг 3/4 қисмига яқин) ҳисобдан ўтмасдан ҳамда зарур бўлган ҳужжатларсиз ишлашларидир. Меҳнат мигрантлари бундай ҳолатларда расмий идораларда «кўриниш»ни хоҳламайдилар ёки ҳужжатлари иш берувчида туриши сабабли пул жўнатишда расмий йўллардан фойдалана олмайдилар. Уларнинг 20-30%и ўз иш жойларидан ташқарига чиқмайдилар.

Шундай бўлса-да, жаҳонда меҳнат мигрантларининг аксарияти ўз пул жўнатмаларини банклар орқали амалга оширадилар, сўнг бу банкларнинг доимий мижозига айланадилар ва ўз навбатида, банклар ҳам бундай мижозларнинг истеъмол, ипотека кредитларидан фойдаланишларида, суғурта хизматлари билан таъминлашларида кўмак берадилар. Шунингдек, пул жўнатмаларининг банкларда жамғарилиши даромадлар миқдорининг ошиб боришига олиб келади. Бироқ меҳнат мигрантларининг пул жўнатмалари муайян мамлакатларда мигрантларнинг моддий аҳволи яхшиланишига олиб келса-да, мигрантлар пул жўнатмалари мигродолларлар кириб келган давлатларда товар ва хизматларга тўйинмаган пул массасининг ортиб кетишига, натижада инфляциянинг ошишига ҳам сабаб бўлиши мумкин.

2. Иқтисодий конъюнктура яхши бўлмаганда ва ишсизлар сони ўсганда, ишчи кучи миграцияси бандлик муаммосини маълум даражада ҳал қилиб беради. Бироқ эмиграция, одатда, фақат мамлакат меҳнат ресурсларининг 1-2%инигина бандлигини таъминлаши мумкин. Бу эса эмигрант мамлакатдаги ишсизликка сезиларли даражада таъсир кўрсата олмайди.

3. Кўпгина мамлакатларнинг мигрантлари ўз давлатларига келгандан кейин ишлаб чиқаришнинг янги усуллари жорий

этганлар. Бироқ кўп мигрантлар ўз давлатларига қайтмасдан, борган жойларида қолиб кетадилар. Шунингдек, ишчи кучини жўнатаётган ва қабул қилаётган мамлакатлар ўртасида технология, саноат таркиби ва иш жойларини ташкил этиш ўртасида фарқлар мавжудлиги ўз давлатларига қайтаётган мигрантлар учун қатор муаммоларни келтириб чиқариши мумкин.

4. Эмиграция натижасида ишчи кучининг тақчиллиги келиб чиқса ҳам бу ижобий технологик ўзгаришлар, ишчи кучидан самарали фойдаланишни келтириб чиқариши мумкин.

Ишчи кучини экспорт қилувчи мамлакатлар, асосан, эмигрантларнинг хориждан ўз ватанларига пул жўнатишларидан

фойда кўрсалар-да, шу билан бирга, эмигрантларнинг тўғридан-тўғри ўз мамлакатлари иқтисодиётига инвестиция қилишлари ҳамда ўқитиш, соғлиқни сақлаш ва бошқа ижтимоий характердаги харажатларнинг камайиши мамлакат ЯММнинг ошиши ва тўлов балансига ижобий таъсир қилади. Бундан ташқари, эмигрантларнинг ўз ватанларига тўпланган тажриба ва малакаларни ошириб қайтишлари натижасида мамлакат бепул қўшимча малакали мутахассисларга эга бўлади.

Иммигрантлар эса иқтисодий самара билан бир қаторда салбий оқибатларга, масалан, меҳнат бозорида ишчи ўрнини қисқартириб, маҳаллий аҳоли ўртасида ишсизликни ошириши ҳам мумкин.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. 2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазирамиздир. // Ўзбекистон Президенти Ислом Каримовнинг мамлакатимизни 2014 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2015 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси.

2. Каримов И.А. 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади. – Т.: «Ўзбекистон», 2014.

3. Каримов И.А. Бош мақсадимиз – кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. – Т.: «Ўзбекистон», 2013.

4. Каримов И.А. Ватанимизнинг босқичма-босқич ва барқарор ривожланишини таъминлаш – бизнинг олий мақсадимиз. 17-жилд – Т.: «Ўзбекистон», 2009.

5. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. – Т.: «Ўзбекистон», 2009.

6. Толаметова З.А. Иқтисодиётни модернизациялаш жараёнида меҳнат бозорини ривожлантириш йўналишлари. – Т.: «Иқтисодиёт», 2014.

7. Узбекистан в цифрах. 2013 йил. Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике. – Т., 2013.

8. Доклад о мировом развитии 2013. Занятость. Всемирный банк. –С. 50.
9. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_240032.pdf. Б.29.
10. Migration and Remittance Flows: Recent Trends and Outlook, 2013-2016. Migration and Development Brief. The World Bank. October 2 ,2013. P.9. <http://www.bancomea.md/app/webroot/uploaded/MigrationandDevelopmentBrief21.pdf>